

Bildjuschkin Katriina
(toim.)

Perheoikeudelliset palvelut

– lastenvalvojen ja olosuhdeselvittäjien työnsisältöjen,
työtehtävien, tavoitteiden ja työmenetelmien määrittely

TYÖPAPERI 39/2018

Katriina Bildjuschkin (toim.)

Perheoikeudelliset palvelut

**– lastenvalvojien ja olosuhdeselvittäjien
työnsisältöjen, työtehtävien, tavoitteiden ja
työmenetelmien määrittely**

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Taitto: Matleena Huittinen

ISBN 978-952-343-239-0 (verkkojulkaisu)
ISSN 2323-363X (verkkojulkaisu)
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-239-0>

Helsinki, 2018

Sisällys

Johdanto	5
1. Perheoikeudelliset palvelut	6
1.1 Määrittely	6
1.2 Työtä ohjaava lainsäädäntö	6
2. Mihin tarpeeseen vastataan?	8
2.1 Tilastoja perheistä	8
2.2 Perheoikeudellisten palvelujen asiakaskunta	8
3. Lastenvalvoja	10
3.1 Lastenvalvojan ydintehtävät	10
3.2 Isyysasiat	10
3.2.1 Isyyden tunnustaminen ja yhteishuoltosopimus ennen lapsen syntymää	11
3.2.2 Isyyden selvittäminen ja tunnustaminen lapsen syntymän jälkeen	11
3.2.3 Isyyden selvittämisen keskeyttäminen	12
3.2.4 Oikeusgeneettinen isyystutkimus	13
3.2.5 Isyyskanne	13
3.3 Lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevat asiat	14
3.4 Lapsen ja vanhemman tapaamisten valvontaan liittyvät tehtävät	14
4. Lastenvalvojan asiantuntijuus	15
4.1 Toimintaympäristö	15
4.2 Kelpoisuus ja osaaminen	15
4.3 Kansainvälis-yksityisoikeudelliset asiat	16
4.4 Lastenvalvojan rooli eroauttamisessa	16
5. Olosuhdeselvitykset	18
5.1 Lapsenhuoltolain uudistus selvitystyön osalta	19
6. Sovittelun eri muodot	21
6.1 Perheasioiden sovittelu	21
6.2 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa	22
6.3 Täytäntöönpanosovittelu	22
7. Adoptio	24
8. Perheoikeudelliset palvelut osana LAPE-uudistusta	25
8.1 Yhteistyötahot ja rajapinnat	25
8.2 Perheoikeudelliset palvelut osana perhekeskusta	26
8.3 Erityistason ja vaativan tason palvelut	27
9. Pohdinta ja kehittämistarpeet	28
Työryhmän jäsenet	29

Johdanto

Hallituksen kärkihankkeen Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) on osa maakunta- ja sote-uudistusta. Muutosohjelman periaatteina ovat lapsen oikeudet ja lapsen etu, lapsi- ja perhelähtöisyys, voimavarojen vahvistaminen sekä perheiden monimuotoisuus. Lapsiperheiden palvelukokonaisuus muodostuu matalan kynnyksen, erityistason ja vaativan tason palveluista. Keskeisenä tavoitteena on varhaisen tuen ja hoidon vahvistaminen sekä palveluiden oikea-aikaisuuden parantaminen.

Tavoitteisiin pyritään kokoamalla lapsille ja perheille suunnatut hyvinvointia, terveyttä, kasvua ja kehitystä edistävät sekä varhaisen tuen ja hoidon palvelut maakunnan alueella yhteensovitetuksi kokonaisuudeksi, maakunnalliseksi perhekeskustoiminnaksi, perhekeskuksiksi. Vanhemmuuden ja parisuhteen tuki on mukana kaikessa perheiden kanssa tehtävässä työssä. Eroauttamisella kohti sovinnollista eroa tuetaan perheen aikuisia yhteistyövanhemmuuden jatkumisessa.

Hallitus toteuttaa lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön uudistuksen osana Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmaa. Uudistuvan lastenhuoltolain tavoitteena on vahvistaa lapsen osallisuutta ja kuulua tuloa vanhempien erotilanteissa. Valmisteilla oleva laki tähtää siihen, että lapsen kokemukset ja näkemykset tulevat paremmin kuulluksi ja lapsi pääsee itse vaikuttamaan omaa elämäänsä koskeviin ratkaisuihin. Lakiin esitetään uusia säännöksiä muun muassa huoltajien velvollisuudesta suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Lakiin ehdotetaan lisättäväksi säännökset vuoroasumisesta. Uutta olisi myös se, että lapselle voitaisiin vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Lain uudistamisen jälkeen on tarkasteltava muutostarpeita perheoikeudellisten palvelujen sisältöön ja tehtäviin.

Tällä hetkellä lastenvalvojien ja olosuhdeselvittäjien työnkuvissa, tehtävissä ja työmenetelmissä on eroavaisuuksia eri puolilla Suomea. Perheoikeudelliset palvelut ovat merkittävä osa eroauttamisen kenttää ja niiden määrittely ja jäsennys mahdollistaa entistä laadukkaamman palvelun tarjoamisen. Erityisen välttämätöntä yhteinen työn sisältöjen ja työtapojen tarkastelu on nyt, kun sote-uudistus ja toisaalta LAPE-muutosohjelma merkittävässä määrin muokkaavat lapsi- ja perhepalveluiden toimintaympäristöä ja palvelurakenteita. Muuttuva toimintaympäristö edellyttää entistä vahvemmin monialaista ja monitoimijaista yhteistyötä. Palvelut integroidaan ja verkostoidaan ja perheoikeudelliset palvelut kuuluvat kiinteänä osana tähän kokonaisuuteen.

Työpaperi on tehty kuvaamaan lastenvalvojatyötä ja olosuhdeselvitystyötä. Työpaperissa hahmotellaan perheoikeudellisia palveluja osana maakunnallista perhekeskustoimintaa ja se on kuvaus tämänhetkisestä tilanteesta, jonka pohjalta tehdään jatkokehittämistyötä.

1. Perheoikeudelliset palvelut

1.1 Määrittely

Perheoikeudelliset palvelut ovat yksi sosiaalihuollon palvelutehtävistä. Niiden järjestämisestä säädetään sosiaalihuoltolaissa ja sosiaalihuoltolaissa luetelluissa muissa laeissa. Perheoikeudellisten palvelujen tarkoituksena on turvata lapsen oikeus isyyteen, elatukseen, huoltoon ja vanhempiensa tapaamiseen. Osa palveluista liittyy vanhempien (ja lasten) tuen tarpeisiin ero- ja ristiriitatilanteissa. Myös adoptioihin liittyvät kysymykset kuuluvat perheoikeudellisten palvelujen piiriin.

LAPE-muutosohjelman tavoitteena on kehittää eropalveluja lapsen etua, sovinollisuutta ja toimivaa yhteistyövanhemmuutta edistäviksi. Käynnissä olevan kehittämistyön aikana on tarpeen hahmottaa eroauttamisen kokonaisuutta sekä joidenkin perheoikeudellisten palvelujen järjestämistä myös osana erityistason ja vaativan tason palveluja.

1.2 Työtä ohjaava lainsäädäntö

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14 §:ssä säädetään kunnallisista sosiaalipalveluista, joita on järjestettävä asiakkaiden tuen tarpeisiin vastaamiseksi. Perheoikeudellisten palvelujen näkökulmasta näitä sosiaalihuoltolaissa mainittuja palveluja ovat:

- 1) perheasioiden sovittelu
- 2) kasvatus- ja perheneuvonta
- 3) lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen vahvistamiseen ja ratkaisemiseen liittyvät tehtävät
- 4) lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanossa toimitettavaan sovitteluun kuuluvat toimenpiteet (ns. täytäntöönpanosovittelu)
- 5) lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian tuomioistuinsovitteluun kuuluvat asiantuntijapalvelut (ns. Follo-sovittelu)
- 6) lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonta
- 7) isyyden selvittämiseen ja vahvistamiseen liittyvät tehtävät
- 8) adoptioneuvonta

Sosiaalihuoltolain 14 §:n 2 momentissa luetellaan edellä mainituista tehtävistä säätävät erityislait:

- 1) avioliittolaki (234/1929) – perheasioiden sovittelu
- 2) laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) – sopimuksen vahvistaminen ja ratkaiseminen, olosuhdeselvitys, huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelu
- 3) laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996) - täytäntöönpanosovittelu
- 4) isyyslaki (11/2015) – isyyden selvittäminen
- 5) laki lapsen elatusavusta (704/1975) – sopimuksen vahvistaminen ja ratkaiseminen
- 6) adoptiolaki (22/2012) – adoptioneuvonta

Lisäksi perheoikeudellisia palveluja säätelevät mm.:

- 1) Äitiyslaki (tulee voimaan 1.4.2019)
- 2) Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista
- 3) Laki sosiaalihuollon asiakirjoista
- 4) Hallintolaki
- 5) Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta
- 6) Perustuslaki
- 7) Suomen kansalaisia ja viranomaisia kansainvälisesti velvoittavat sopimukset
- 8) arkistointia ja asiakirjojen luovutusta koskevat säännökset

2. Mihin tarpeeseen vastataan?

2.1 Tilastoja perheistä¹

Lapsiperheissä oli 2017 yhteensä 1 046 000 alaikäistä lasta. Näistä yksilapsisia oli 43 prosenttia, kaksilapsisia 39 prosenttia ja kolmilapsisia 13 prosenttia. Viidessä prosentissa lapsiperheistä oli vähintään neljä alle 18-vuotiasta lasta. Keskimääräinen lapsiluku oli 1,85. Luku on pysynyt vakaana lasten määrän pienenemisestä huolimatta.

Lapsiperheisiin kuului vuonna 2017 39 prosenttia väestöstä. Lapsiperheiden yleisin perhemuoto oli avioparin perhe, 58 prosenttia lapsiperheistä. Avoparien perheitä oli 20 prosenttia lapsiperheistä. Lähes saman verran oli äiti ja lapsia -perheitä, joita oli 19 prosenttia. Isä ja lapsia -perheitä oli edelleen hyvin vähän, kolme prosenttia. Saman sukupuolen rekisteröity pari oli vanhempina 700 lapsiperheessä. Lapsiperheiden määrään vaikuttavat monet tekijät kuten syntyvien ja täysi-ikäistyvien ikäluokkien koot sekä kansainvälinen muuttoliike. Vuonna 2016 avioeroon päättyi 13 541 avioliittoa, avoerojen tilastointia ei tehdä.

Tilastokeskuksen mukaan kaikista alaikäisistä lapsista 81 000 eli 7,5 prosenttia oli ulkomaalaistaustaisia vuoden 2016 lopussa. Vuodesta 2015 ulkomaalaistaustaisten alaikäisten lasten määrä on kasvanut lähes seitsemällä tuhannella. Kymmenen vuoden aikana ulkomaalaistaustaisten lasten määrä on kaksinkertaistunut. Yhä useampi lastenvalvojan tai olosuhdeselvittäjän asiakkaana oleva lapsi tai vanhempi on nykyään ulkomaalaistaustainen. Ulkomaalaistaustaisille vanhemmille on tärkeää tulla ymmärretyksi sekä se, että heidän mahdollinen tulkin käytön tarve ennakoitaisiin ja mahdollinen kulttuuriperimän vaikutus lapsen asioista sovittaessa tiedostettaisiin.

Uusperheitä oli vuoden 2016 lopussa 52 000. Uusperheessä on vähintään yksi alle 18-vuotias vain toisen vanhemman lapsi. Uusperheiden määrä väheni 600:lla edellisestä vuodesta. Uusperheiden osuus lapsiperheistä on pysynyt yhdeksässä prosentissa vuodesta 2004 lähtien. Noin puolet uusperheiden vanhemmista oli avoliitossa ja puolet avioliitossa. Uusperheissä on keskimäärin hieman enemmän lapsia kuin lapsiperheissä yleensä. Keskimääräinen lapsiluku oli 2,1. Lapsista 59 prosenttia oli äidin mukanaan tuomia lapsia. Osuus on pysynyt samalla tasolla jo neljännesvuosisadan.

2.2 Perheoikeudellisten palvelujen asiakaskunta

Isyyden selvittämisprosessissa asiakkaina ovat lapsi, äiti ja mahdollinen isä, joissakin tapauksissa myös äidin aviomies tai mahdollisen isän oikeudenomistajat. Isyysprosessin hoitamiseen osallistuvat äitiysneuvolan terveydenhoitaja tai kättilö, lastenvalvoja, maistraatti tai kärjäoikeus isyyden vahvistajana ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen oikeusgeneettinen laboratorio DNA-tutkimuksen tekijänä. Asiakkaalla voi isyyden selvittämisprosessissa olla avustajanaan asianajaja tai muu asiamies, mutta asiakkaan tulee aina myös itse osallistua isyyden selvittämiseen henkilökohtaisesti. Isyysasioiden hoitamien edellyttää erityistä hienotunteisuutta.

Vuonna 2017 Suomessa vahvistettiin yhteensä 21 842 avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyys. (THL tilastoraportti 18/2018). Vuonna 2017 ennakkollisia isyyden tunnustamisia on annettu äitiysneuvoloissa 17 023 kpl, lapsen syntymän jälkeisiä isyyden vahvistamisia on tehty 4774 kpl, kärjäoikeudessa on vahvistettu 45 isyyttä ja isyyden selvittäminen on keskeytetty 847 kertaa.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136402/Tr18_18.pdf?sequence=6

---

¹ https://www.stat.fi/til/perh/2017/perh_2017_2018-05-25_tie_001_fi.html

Erotilanteessa vanhemmilla on käytettävissään monenlaisia perheoikeudellisia palveluja. Tavallisimpia niistä ovat lastenvalvojan sopimuspalvelut ja erilaiset sovittelupalvelut kuten perheasioiden sovittelu ja asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu käräjäoikeudessa (Follo-sovittelu). Mikäli vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen lasten asioista erotilanteessa, voivat he viedä asian tuomioistuimeen päätettäväksi. Tällöin tuomioistuin voi pyytää olosuhdeselvityksen laatimista sosiaalitoimesta. Mikäli tapaamissopimusta/päätöstä ei noudateta tai lasta palauteta takaisin vanhemmalle tapaamisesta, voidaan käräjäoikeudesta hakea sopimuksen/päätöksen täytäntöönpanoa, johon useimmiten sisältyy täytäntöönpanosovittelu. Vuonna 2017 lapsia avioeroperheessä oli 16 417 ja avioeroja kaiken kaikkiaan 13 483 kpl.

Lastenvalvojan luona lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja elatusavusta käyvät sopimassa vanhemmat. Joskus voidaan tavata myös lapsia. Virka-apua pyydetään toisten kuntien lastenvalvojilta, jos vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla. Mikäli sopimukseen ei päästä, vanhemmat ohjataan perheasioiden sovitteluun tai käräjäoikeuteen. Vuonna 2017 lastenvalvojat ovat vahvistaneet huoltoa koskevia sopimuksia 29 452 kpl (suurin osa isyyden tunnustamisen yhteydessä tehtyjä yhteishuoltosopimuksia), sopimuksia asumisesta 17 412 kpl, tapaamissopimuksia 25 106 kpl sekä vuoroasumissopimuksia 3106 kpl.

Perheasioiden sovittelussa asiakkaina ovat vanhemmat, myös lapset voivat osallistua sovitteluprosessiin. Perheasioiden sovittelua järjestetään perheneuvoloissa ja perheoikeudellisissa yksiköissä. Perheasioiden sovittelua tarjoavat myös mm. kirkon perheasiainneuvottelukeskukset ja luvan saaneet järjestöt.

Olosuhdeselvityksessä asiakkaina ovat vanhemmat ja lapset. Selvitys tehdään yleensä parityönä ja selvittäjät voivat olla sosiaalitoimiston, perheoikeudellisen yksikön tai perheneuvolan työntekijöitä. Olosuhdeselvitystä varten voidaan pyytää lausuntoja eri viranomaistahoilta. Olosuhdeselvityksen tarkoituksena on tuottaa käräjäoikeudelle tietoa sen ratkaistessa huoltoriita-asiaa. Vuonna 2017 olosuhdeselvityksiä tehtiin 1128 kpl.

Asiantuntija-avusteissa tuomioistuinsovittelussa (käytännössä nimeksi on vakiintunut Follo-sovittelu) asiakkaina ovat vanhemmat. Myös lasta voidaan kuulla, mutta tämä on harvinaista. Sovittelijana toimii käräjäoikeuden tuomari, jota asiantuntija-avustaja avustaa. Follo-sovitteluun voi hakeutua suoraan tai käräjäoikeusprosessin aikana. Viime vuosina on tehty ratkaisuja, joissa on käytetty sovittelua, noin 1900 kertaa.

Täytäntöönpanosovittelussa asiakkaina ovat vanhemmat ja lapsi. Täytäntöönpanosovittelija toimii sovittelijana käräjäoikeuden määräyksestä. Tavoitteena on saavuttaa huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskevassa täytäntöönpanoriidassa sovinto tai saada aineistoa käräjäoikeudelta asian ratkaisemista varten.

3. Lastenvalvoja

3.1 Lastenvalvojan ydintehtävät

Lastenvalvojan tehtäviin katsotaan kuuluvaksi

- 1) isyyden selvittämiseen ja vahvistamiseen isyyslain nojalla kuuluvat tehtävät
- 2) lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen vahvistamiseen ja ratkaisemiseen liittyvät tehtävät
- 3) lapsen elatukseen liittyvän sopimuksen vahvistamiseen liittyvät asiat (sosiaalihuoltolaki 27a § 2 mom)
- 4) lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvontaan liittyvät, lastenvalvojalle säädetyt tehtävät (sosiaalihuoltolaki 27 § 3 mom) – lastenvalvojalle annettava selvitys

Osa lastenvalvojen asiakkaista asioi lastenvalvojan luona lasta koskevissa sopimusasioissa. Vuonna 2017 Suomessa vahvistettiin yhteensä 53 379 elatussopimusta ja 47 283 lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevaa sopimusta (THL Tilastoraportti /2018). Sopimusasioissa lastenvalvojan asiakkaina ovat lapsi ja hänen vanhempansa. Sopijaosapuolet neuvotteluissa ovat lapsen vanhemmat. Lapsen edustajana elatussopimusneuvotteluissa voi toimia myös lapsen muu laillinen edustaja (Laki lapsen elatuksesta 5§). Jos lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, toimii elatussopimusneuvotteluissa hänen edustajana edunvalvojan sijainen.

Vanhemmat asioivat lastenvalvojan luona eron eri vaiheissa; suuri osa asiakkaista asioi lastenvalvojan luona heti erilleen muuton jälkeen. Joskus asiakkaat asioivat lastenvalvojan luona jo ennen varsinaista eroa. Toisaalta osa vanhemmista saattaa asioida lastenvalvojan luona ensimmäisen kerran vasta monta vuotta eron jälkeen. Suuri osa asiakkaista asioi lastenvalvojan luona vain kerran, mutta joskus sopimusten syntyminen vaatii useamman neuvottelukerran. Joskus vanhemmat asioivat toistuvasti lastenvalvojan luona. Määräaikaisten elatus- tai tapaamissopimusten päättyessä vanhemmat tulevat uudestaan lastenvalvojan luokse neuvotellakseen jatkosopimuksen. Joskus syy toistuviin lastenvalvojakäynteihin voi olla vanhempien riitaisat välit ja toisen tai molempien vanhempien halu muuttaa sopimuksia.

Lastenvalvoja voi hoitaa myös 18 vuotta täyttäneen lapsen koulutusavustusasiaa. Tällöin lastenvalvojan asiakkaana ja sopijaosapuolena neuvottelussa ovat 18 vuotta täyttänyt lapsi ja hänestä erossa asuva vanhempi. Alle 18-vuotiaille voi myös olla tarpeen tehdä sopimusta molemmilta vanhemmilta ja hakea edunvalvojan sijaista, jos lapsi käy koulua asuen molemmista vanhemmista erillään.

Lastenvalvojan tehtäviin kuuluu myös aviopuolisoiden välisten elatussopimusten vahvistaminen (Avio-liittolaki 50§). Tällöin asiakkaana ovat aviopuolisot, joita sopimus koskee. Käytännössä aviopuolisoiden välisten elatussopimusten vahvistaminen on kuitenkin erittäin harvinaista. Monissa kunnissa lastenvalvoja tekee päätöksen tapaamisten valvonnan myöntämisestä asiakkaalle.

3.2 Isyysasiat

Isyyslain 4 §:n mukaan lastenvalvoja selvittää isyyden, kun:

- lastenvalvoja saa tiedon 18 vuotta nuoremmasta lapsesta, jonka osalta isyyttä ei ole todettu isyyslain 2 §:n nojalla;
- mies haluaa tunnustaa isyytensä, eikä isyyttä ole todettu 2 §:n nojalla;
- lapsen äiti ja mies, jonka isyys on todettu 2 §:n nojalla, yhdessä pyytävät lastenvalvojalta isyyden selvittämistä ennen kuin kuusi kuukautta on kulunut lapsen syntymästä;

- lapsen äiti ja mies, jonka isyys on todettu 2 §:n nojalla, hyväksyvät sen, että isyys selvitetään toisen miehen tunnustettua tai ilmoitettua aikovansa tunnustaa lapsen 15 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla

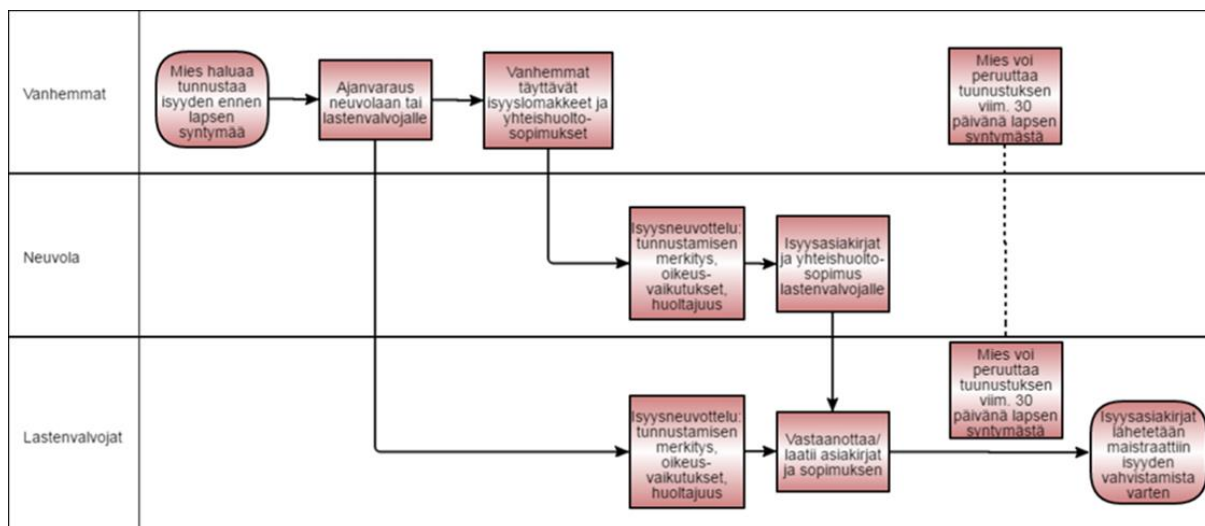
Jos isyyden tunnustaminen koskee 15 vuotta täyttäneitä lasta, täytyy myös lapsen hyväksyä isyyden tunnustaminen (isyyslaki 19§). Lisäksi lastenvalvojan on varattava äidille tilaisuus tulla kuulluksi tunnustamisen johdosta, jollei hän ole hyväksynyt tunnustamista isyyslain 16§:n tai 19§:n 1 momentin mukaisesti, lapsen huoltajalle sekä tunnustajan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle, jos tunnustaja on alaikäinen. (Isyyslaki 20§)

3.2.1 Isyyden tunnustaminen ja yhteishuoltosopimus ennen lapsen syntymää

Jos lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella, lapsen isyyden vahvistaminen edellyttää toimia lapsen vanhemmilta ja viranomaisilta. Isyyden tunnustaminen on mahdollista raskausaikana neuvolassa, jos on selvää, että isyyden tunnustaja on lapsen isä, eikä muitakaan laissa säädettyjä perusteita kieltäytyä isyyden tunnustamisen vastaanottamisesta ole. Useimmiten avioliitossa syntyvien lasten isyys hoidetaan ennen lapsen syntymää neuvolassa. Jos isyyden tunnustaminen voidaan ottaa vastaan, samassa yhteydessä tehdään lähes poikkeuksetta myös sopimus yhteishuollosta.

Mies voi tunnustaa isyytensä jo ennen lapsen syntymää neuvolassa, lapsen äidin ollessa paikalla. (Isyyslaki 16§). Tällöin lapsen äidin ja miehen ei tarvitse asioida isyyden selvittämiseen liittyvässä asiassa lastenvalvojan luona. Tunnustamisen vastaanottanut neuvolan terveydenhoitaja tai kättilö lähettää tunnustamisasiakirjat lastenvalvojalle. Lastenvalvoja lähettää tunnustamisasiakirjat maistraattiin hyväksyttäväksi 30 vuorokautta lapsen syntymän jälkeen. (Isyyslaki 17§ ja 23§)

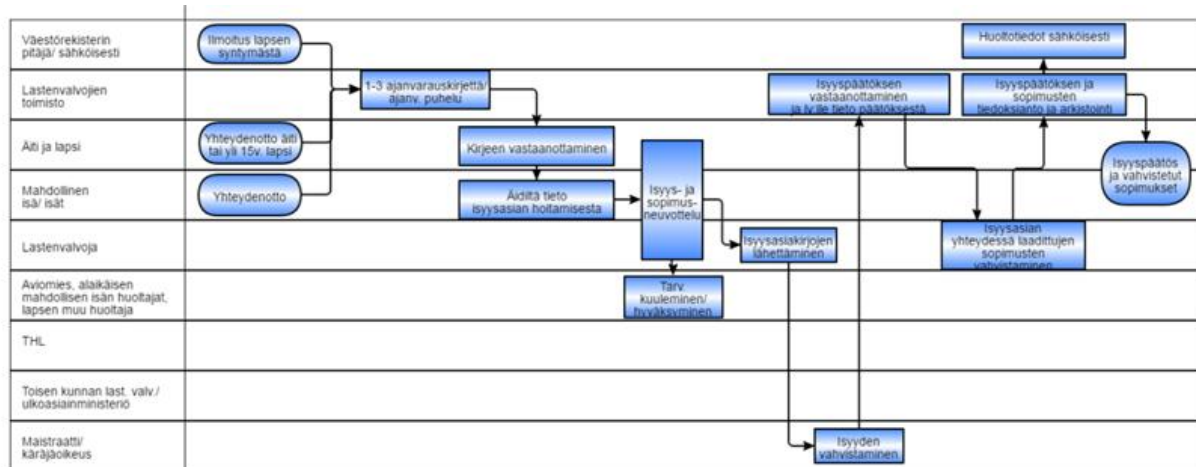
Vuonna 2017 vahvistettiin 21 842 avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyys. Tunnustamisista 78 prosenttia tehtiin äitiysneuvolassa tai lastenvalvojalla ennen lapsen syntymää.

3.2.2 Isyyden selvittäminen ja tunnustaminen lapsen syntymän jälkeen

Mikäli isyyttä ei ole tunnustettu raskausaikana tai tunnustaminen on peruutettu tai kiistetty, lastenvalvoja aloittaa isyyden selvittämisen saatuaan tiedon alle 18-vuotiaasta lapsesta, jonka isyyttä ei ole vahvistettu tai isyys on kumottu. Lastenvalvoja hoitaa yli 18-vuotiaan lapsen isyyden selvittämistä vain siinä tapauksessa,

että lapsen mahdollinen isä on tunnustanut isyyden tai aikoo tunnustaa isyyden, jos isyyden selvittäminen osoittaa hänen olevan isä.

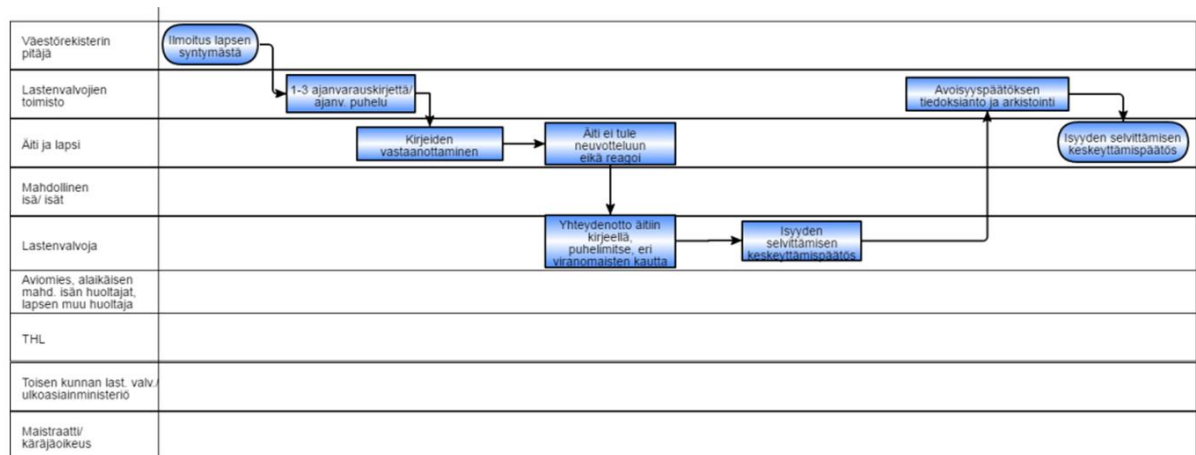
3.2.3 Isyyden selvittämisen keskeyttäminen

Isyyslain 11 §:n mukaisesti isyyden selvittäminen pitää keskeyttää, jos 15 vuotta täyttänyt lapsi vaatii keskeyttämistä.

Lisäksi lastenvalvoja voi keskeyttää isyyden selvittämisen, jos a) mahdollisesta isästä ei ole riittävästi tietoja, b) lapsi on saanut alkunsa hedelmöityshoidon avulla, eikä siittiöiden luovuttaja ole antanut suostumusta isyyden vahvistamiseen sekä c) niissä tilanteissa, joissa mies ei ole tunnustanut lasta ja on erityinen syy olettaa, että isyyden selvittäminen ei olisi lapsen edun mukaista, eikä 15 vuotta täyttänyt lapsi vaadi isyyden selvittämistä.

Mikäli lastenvalvoja keskeyttää isyyden selvittämisen, koska äidistä tai lapsesta ei ole saatu näytteitä oikeusgeneettistä isyys tutkimusta varten silloin kun tutkimusta on pidetty tarpeellisenä, keskeyttäminen antaa mahdolliselle isälle isyyslain 29 §:n 2 momentin 1 kohdan nojalla oikeuden nostaa isyyden vahvistamiskanteen. Päätös tulee lähettää miehelle saantitodistuksella, koska miehen on nostettava kanne vuoden kuluessa siitä päivästä, kun hän sai tiedon lastenvalvojan päätöksestä.

Isyyden selvittäminen keskeytettiin 847 tapauksessa vuonna 2017.

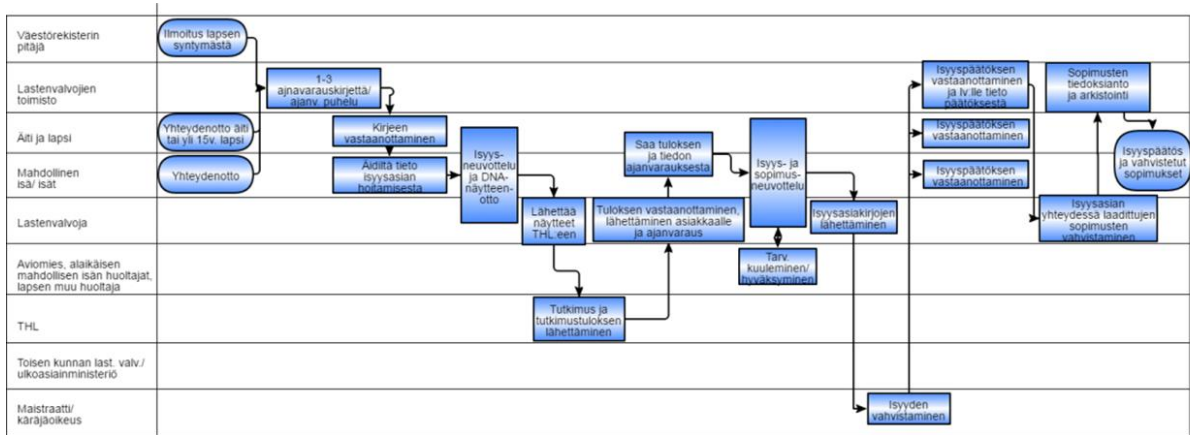
3.2.4 Oikeusgeneettinen isyystutkimus

Isyyden selvittämiseksi voidaan lastenvalvojan tai mahdollisen isän pyynnöstä tehdä oikeusgeneettinen isyystutkimus. Jos isyyden selvittämiseksi täytyy tehdä oikeusgeneettinen isyystutkimus, tulee näyte tutkimusta varten ottaa myös lapsesta. Näytteenotto voidaan tehdä lastenvalvojan valvonnassa, joten myös lapsen on oltava tällöin paikalla lastenvalvojan luona. (Isyyslaki 9§)

Oikeusgeneettinen isyystutkimus (DNA-tutkimus) tehdään, kun biologisen isyyden suhteen on epäselvyyttä. Tutkimuksen voi tilata lastenvalvoja, jos äiti tai mahdollinen isä pyytää sitä tai lastenvalvoja muutoin katsoo tutkimuksen tarpeelliseksi.

Oikeusgeneettinen isyystutkimus tulee tilata myös silloin, jos isyyden selvittämisessä osallisena olevan mahdollisen isän tai äidin henkilöllisyyttä ja perhesiteitä osoittavat asiakirjat ovat puutteelliset tai lapsen mahdollinen isä on kuollut.

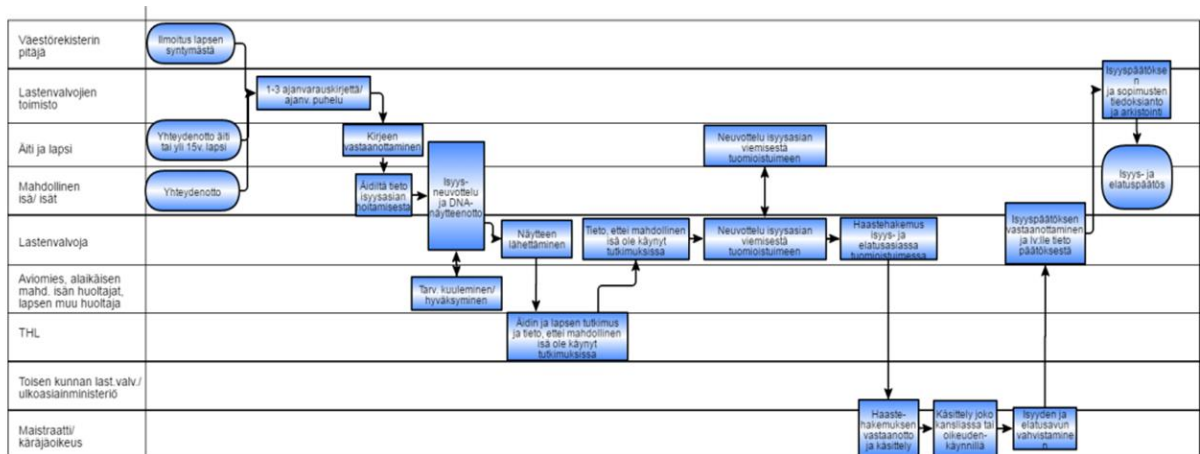
Oikeusgeneettisiä isyystutkimuksia tehtiin vuonna 2017 lastenvalvojan tilauksesta yhteensä 1 618.

3.2.5 Isyyskanne

Lapsi, jonka osalta isyyttä ei ole äidin avioliiton perusteella todettu eikä maistraatin tai tuomioistuimen päätöksellä vahvistettu, voi vaatia isyyden vahvistamista nostamalla kanteen isäksi otaksumaansa miestä vastaan. Jos mies on kuollut, kanne nostetaan miehen oikeudenomistajia vastaan. Isyyden vahvistamista koskevassa oikeudenkäynnissä alaikäisen lapsen puolelta käyttää lastenvalvoja, joka on 5 §:n nojalla velvollinen selvittämään isyyden. Käytännössä lastenvalvojan tehtävänä on tehdä haastehakemus tuomioistuimeen, mikäli isäehdokka ei suostu tulemaan tapaamiselle tai muuten yhteistyöhön ja äiti on ilmoittanut miehen lapsen isäksi.

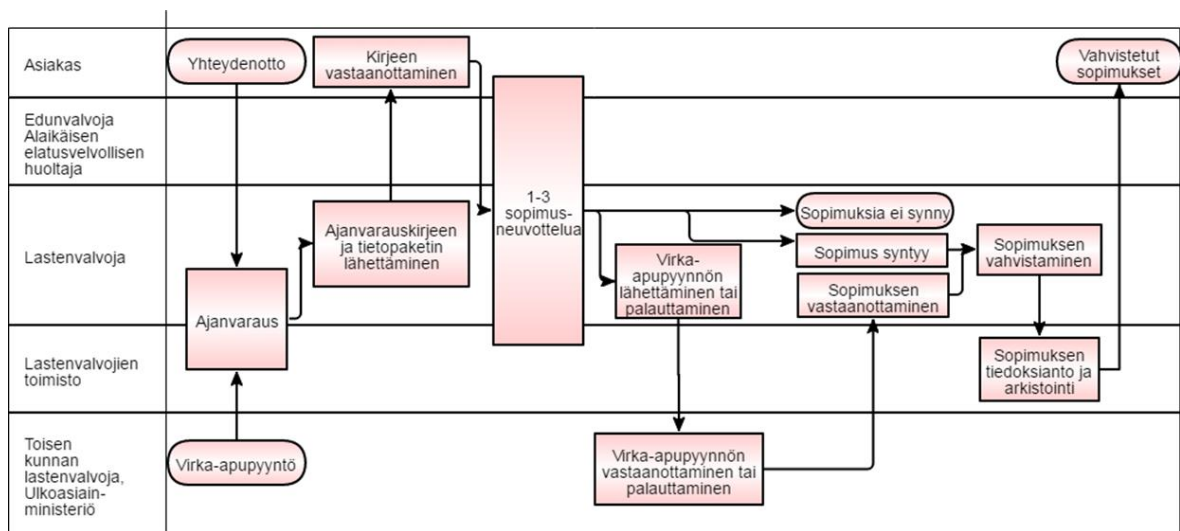
Tuomioistuimen vahvistamia isyysasioita oli 45 vuonna 2017.

3.3 Lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevat asiat

Lastenvalvoja neuvoo ja ohjaa vanhempia sovittelun kaltaisia työmenetelmiä käyttäen neuvotellessaan ja auttaessaan vanhempia tekemään sopimuksen lapsen huoltajuudesta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Lastenvalvoja myös vahvistaa sopimukset. Tällä hetkellä (2018) vain tuomioistuin voi määrätä tai vahvistaa sopimuksen huoltajien tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista sekä huoltajien välisestä työnjaosta sekä määrätä oheishuoltajuudesta.

Lastenvalvoja neuvoo ja ohjaa vanhempia sekä käyttää sovittelun kaltaisia työmenetelmiä heidän neuvotellessaan ja sopiessaan lapsen elatusavusta. Oikeusministeriö on antanut ohjeen lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (oikeusministeriön julkaisu 2007:2), jota käytetään apuna ohjeen lapsen elatuksen tarpeen ja vanhempien elatuskyvyn selvittämisessä. Oikeudelliselta luonteeltaan ohje ei ole sitova, mutta sitä pidetään suosituksena, jonka tarkoituksena on ohjata kuntien sosiaalitoimia yhtenäiseen käytäntöön vanhempia opastettaessa ja sopimuksia vahvistettaessa. Käytännöt eri kunnissa kuitenkin vaihtelevat.

3.4 Lapsen ja vanhemman tapaamisten valvontaan liittyvät tehtävät

Sosiaalihuoltolain 27 §:n mukaan kunnan tulee järjestää lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonta. Lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonnalla huolehditaan siitä, että lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 2 §:ssä tarkoitettu tapaamisoikeus toteutuu lapsen edun mukaisesti. Tapaamisen valvonta perustuu joko sosiaalilautakunnan vahvistamaan sopimukseen tai tuomioistuimen päätökseen, jossa määritellään tarvittavien toimenpiteiden sisältö. Valvottu tapaaminen voi toteutua kolmessa eri muodossa; valvottu tapaaminen, valvottu vaihto ja tuettu tapaaminen. Sosiaalihuoltolain mukaan palvelut ovat asiakkaille maksuttomia. Monissa kunnissa lastenvalvoja tekee päätöksen tapaamisten valvonnan myöntämisestä asiakkaalle.

Lastenvalvojalle on annettava selvitys tilanteissa, joissa valvottu tapaaminen on jouduttu keskeyttämään tai on jäänyt toteutumatta. Keskeytyneitä tai toteutumatta jääneitä tapaamisia koskevan kirjallisen selvityksen vastaanottaminen aiheuttaa lastenvalvojalle sosiaalihuoltolain 36 §:n mukaisesti toimimisvelvollisuuden. Hänen on huolehdittava, että kiireellisen avun tarve arvioidaan välittömästi ja asiakkaalle tehdään tarvittaessa palvelutarpeen arviointi. Taustalla on usein tapaavan vanhemman päihde- tai mielenterveysongelma tai lapsi kieltäytyy tapaamasta vanhempaa. Tässä tärkeäksi nousee yhteistyö kasvatus- ja perheperheneuvonnan, lapsiperheiden sosiaalityön ja sekä lastensuojelun kanssa. Valvottujen tapaamisten toteutumisen ongelmat voivat johtaa myös tarpeeseen muuttaa tapaamisten taustalla olevaa sopimusta tai päätöstä.

Lapsen ja vanhemman tapaamisten valvonnan osalta lainsäädäntö edellyttää lastenvalvojilta entistä aktiivisempaa roolia, jotta tapaamisjärjestelyt vastaisivat lapsen etua.

4. Lastenvalvojan asiantuntijuus

4.1 Toimintaympäristö

Perheoikeudellisten palvelujen järjestäminen on kuntien vastuulla. Lastenvalvojat työskentelevät hyvin erilaisissa työ- ja toimintaympäristöissä. Lastenvalvojen työ- ja toimintaympäristöt ja työtehtävät voivat olla monenlaisia mm. paikkakunnan koosta, avustavan henkilökunnan määrästä ja asiakasmäärästä johtuen.

Lastenvalvojen määrä vaihtelee paikkakuntien koon mukaan. Variointi voi olla suurta sen mukaan, kuinka monta lastenvalvojaa työskentelee samassa toimipisteessä tai työnantajalla. Pienillä paikkakunnilla lastenvalvoja on usein yksi, isoilla paikkakunnilla voi olla useampi. Näin ollen kollegoilta saatava tuki työn tekemiseen on hyvin erilainen riippuen työyhteisön koosta.

Isoissa työyhteisöissä, joissa työntekijöitä on useampia, voidaan työtehtäviä jakaa esimerkiksi siten, että vain tietyt työntekijät tekevät olosuhdeselvityksiä ja muiden työkenttään kuuluvat isyysasiat, elatus ja huoltoa, asumista ja tapaamista koskevat sopimukset ja adoptioasiat.

Paikkakuntakohtaisia, eriäviä käytäntöjä on myös siinä, onko lastenvalvojan toimipisteessä käytettävissä toimistosihteerin työpanosta. Lastenvalvojen työstä osa olisi toteutettavissa toimistosihteerin toimenä, esim. neuvolasta tulevien isyyden tunnustusten tietojen syöttäminen ohjelmaan tai elatussopimuksissa vanhempien tulo- ja menotietojen kirjaaminen laskelmaan.

Osa lastenvalvojista saa maistraatista tiedot avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista paperisina ja osa sähköisinä. Osalla lastenvalvojista on käytössä sähköinen ajanvaraus, osalla toimistosihteerin ottaa vastaan ajanvarauksia, osa vastaa omista ajanvarauksista itse. Lastenvalvojilla on käytössä erilaisia sähköisiä palstoja (chat, neuvopalstat), joiden kautta asiakkaat voivat saada ohjausta perheoikeudellisissa kysymyksissä. Osalla lastenvalvojista on käytössä puhelinajat, jolloin heidät saa kiinni, osalla ei ole erillistä soittoaikaa.

4.2 Kelpoisuus ja osaaminen

Lastenvalvojan tehtävässä voi toimia sosiaalityöntekijä tai henkilö, jolla on muu tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Mitä 1 momentissa on säädetty, koskee myös henkilöä, jonka tehtäviin kuuluu vastata lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 8 §:ssä tai lapsen elatuksesta annetun lain 8 §:ssä tarkoitettujen sopimusten valmistelusta. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2041.)

Aiemmin lastenvalvojan kelpoisuudesta sääätäneen sosiaalihuollon kelpoisuuslain taustalla olevan hallituksen esityksen (HE 226/2004) perustelujen mukaan tällainen muu tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto voi olla esimerkiksi ylempi oikeustieteen tutkinto. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestön Talentian linjauksen mukaan myös ylempi ammattikorkeakoulututkinto - sosionomi YAMK - voidaan katsoa soveltuvaksi tutkinnoksi. Huomiota tulee kuitenkin kiinnittää siihen, että opintoyhdistelmä on sellainen, että se sisältää relevanttia juridista osaamista sekä lapsi- ja perhetyöhön suuntautuneita opintoja.

Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa todetaan, että lastenvalvoja on sosiaalialan asiantuntija lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen sekä elatukseen liittyvissä asioissa. Hän välittää tietoa lapsen kasvuun ja kehitykseen, vanhemmuuteen sekä lainsäädäntöön liittyvistä asioista sekä asiakaskontakteissa että yleisesti siten kuin esimerkiksi sosiaalihuoltolain 7, 9 ja 10 §:ien mukainen rakenteellinen sosiaalityö, lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuraamistehtävä ja palvelujen kehittäminen kasvatuksen tueksi edellyttävät. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas, Sosiaali- ja terveysministeriö, Julkaisuja 2017:5, s. 83.)

Riippumatta lastenvalvojan tehtävän laajuudesta häneltä edellytetään:

- lakien tuntemusta ja oikeudellista osaamista (monet lait ohjaavat työtä ja prosesseja)
- asiantuntijuutta lapsen kasvusta, kehityksestä, hyvinvoinnista ja sosiaalisista suhteista
- asiantuntijuutta arvioida lapsen etua
- tietoutta erosta perheen elämänvaiheena, taitoa tuoda esiin lapsen näkökulma erossa ja tukea vanhempia lapsen edun mukaisiin ratkaisuihin
- hyviä vuorovaikutustaitoja, taitoja kohdata erokriisissä olevia vanhempia ja lapsia
- neuvottelutaitoja, puolueetonta ja sovittavaa työskentelyotetta
- kykyä tunnistaa erotilanteeseen liittyvä mahdollinen muiden palveluiden tarve
- tietoa tarjolla olevista erotilanteeseen liittyvistä palveluista asiakkaan ohjaamiseksi niihin
- ammattietiikkaa
- yhteistyötaitoja muiden tahojen kanssa (mm. lastensuojelu, perheneuvola, tuomioistuimet, tapaamispaikat)
- vaativammassa työskentelyssä (ns. high conflict -riidat, vanhempien psykososiaaliset ongelmat, lastensuojelun asiakkaat) korostuu erityisesti psykososiaalinen osaaminen ja yhteistyön tekeminen muiden tahojen kanssa

4.3 Kansainvälis-yksityisoikeudelliset asiat

Kansainvälisen ulottuvuuden omaavissa asioissa noudatettavasta toimivallasta, lainvalinnasta sekä päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta säännellään ja määrätään kansallisen lainsäädännön kansainvälis-yksityisoikeudellisissa säännöksissä, EU-asetuksissa ja Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten määräyksissä.

Suomen kansallisessa lainsäädännössä näitä säännöksiä on isyyslaissa, laissa lapsen huollosta ja tapaa-misoikeudesta sekä lapsen huoltoa ja tapaa-misoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetussa laissa. EU-asetuksista merkittävimpiä ovat ns. Bryssel II a – asetus (EY) N:o 2201/2003 ja elatusapua-setus (EY) N:o 4/2009. Suomi on lisäksi osapuolena erilaisissa kansainvälisissä sopimuksissa, joista voidaan mainita mm. Pohjoismainen avioliittokonventio (SopS 105/2008), Haagin lastensuojelusopimus (SopS9/2011) ja Haagin lapsikaappausopimus (SopS 57/1994).

4.4 Lastenvalvojan rooli eroauttamisessa

Hyvän hallinnon periaatteet (hallintolaki 6 §) edellyttävät viranomaistoiminnalta mm. tasapuolisuutta ja puolueettomuutta. Työskenteleminen kahden erimielisen osapuolen kanssa, erityisesti korostaen kolmannen eli lapsen oikeuksia, on haasteellinen tehtävä. Varsinkin yksintyöskentelevän lastenvalvojan työssä tämä korostuu.

Lastenvalvojan rooli vanhempien kanssa käytävissä neuvotteluissa on neuvoja antava, ohjaava ja vaihtoetoja esittävä. Lastenvalvojan rooli on sovintoa edistävä sovintoneuvotteluissa, mutta lastenvalvojan työhön ei kuulu varsinainen perheasioiden sovittelu.

Eduskunnan oikeusasiamies on todennut vuonna 16.6.2015 antamassaan ratkaisussa, joka koski lastenvalvojan esteellisyyttä (EOAM 1672/2014 Lastenvalvojan esteellisyys):

”On myös todettava, ettei lastenvalvojan tehtäviin lain mukaan kuulu vanhempien keskinäinen sovittelu, vaikka tiettävästi eräät lastenvalvojat myös pyrkivät sovitteluun vanhempien välillä, jotta keskinäinen yhteisymmärrys lasten huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta saavutettaisiin vanhempien välillä. Lastenvalvojan tehtävänä on kuitenkin vanhempien ohjaaminen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen tekemisessä (sosiaalihuoltoasetuksen 17 §:n 2 mom.). Rajanveto ohjauksen ja sovittelun välillä voi joskus olla häilyvää, eikä yksittäistapausta ajatellen ole aina mahdollista sanoa, miten pitkälle lastenvalvojalla on velvollisuus ohjata vanhempia, ja missä vaiheessa osapuolten ohjaaminen muuttuu sovitteluksi, mihin lastenvalvojalla ei ole velvollisuutta.”

Tässä eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa todetaan, ettei lastenvalvojalla ole velvollisuutta sovittaa vanhempien välistä riitaa. Joissakin pienemmissä kunnissa on kuitenkin mahdollista, että perheasioiden sovittelua tarjotaan osana lastenvalvojan palvelua. EOA Sakslin toteaa, että lastenvalvojan toimivalta rajoittuu vain ohjeiden ja neuvojen antamiseen.

Puolueettomuudella viranomaistoiminnassa tarkoitetaan esteettömyyttä. Toimijan puolueettomuus vaarantuu ja esteellisyys voi todentua, mikäli sama henkilö toimii eri rooleissa saman lapsen ja perheen asioissa. Eli voiko esimerkiksi lastenvalvoja toimia perheasioiden sovittelijana. Tähän on ottanut kantaa eduskunnan oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio 30.12.2004 julkaistussa kirjoituksessa (EOA 2059/2/03) ”Havaintoja vanhempien välisiin ristiriitoihin tarjolla olevista sovittelu- ja neuvontapalveluista lapsiin liittyvissä kysymyksissä”. Siinä EOA toteaa, että:

”Mielestäni sellaiset tehtävienjaot kuntien sosiaalitoimissa, joissa kaikki neuvonta, ohjaus ja selvitystehtävät tai esimerkiksi sovittelu- ja selvitystehtävät on annettu samojen työntekijöiden tehtäväksi, saattavat olla ongelmallisia vanhempien puolueettoman ja tasapuolisen kohtelun kannalta. Työntekijän, joka laatii tuomioistuimen pyytämää selvitystä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa, tulisi olla vapaa sellaisista ennakoasenteista, joita voi syntyä edellä tarkoitettuja sovittelu- ja neuvontapalveluja annettaessa. Käsitakseni mukaan perustuslain 21 §:n mukaisen hyvän hallinnon edellyttämän puolueettomuuden ja tasapuolisuuden tulisikin toteutua sellaisissa objektiivisesti havaittavissa olevissa ulkoisissa näkökohdissa kuin esimerkiksi selvitystä laativan työntekijän valinnassa.”

Tärkeää on, että eroauttamispalvelujen asiakkaana olevat vanhemmat tietävät, missä palvelussa he kulloinkin asioivat. Monien kantelujen taustalla on useinkin ollut epä tietoisuus juuri tästä.

5. Olosuhdeselvitykset

Jos vanhemmat eivät pääse sopimukseen lasta koskevista asioista lastenvalvojan luona, heillä on mahdollisuus hakea tuomioistuimesta päätöstä lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Tuomioistuin pyytää tarvittaessa sosiaaliviranomaiselta olosuhdeselvityksen perheen tilanteesta.

Tuomioistuimen on hankittava olosuhdeselvitys sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa lapsella, lapsen vanhemmilla, huoltajalla ja huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka. Jos henkilöllä ei ole asuinpaikkaa Suomessa, selvitys on hankittava sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa henkilö oleskelee. Selvitystä ei kuitenkaan ole hankittava, jos on ilmeistä, että se ei ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983 16§.) Tuomioistuin voi pyytää sosiaalitoimelta lausuntoa myös lapsen oheishuoltoa koskevissa asioissa.

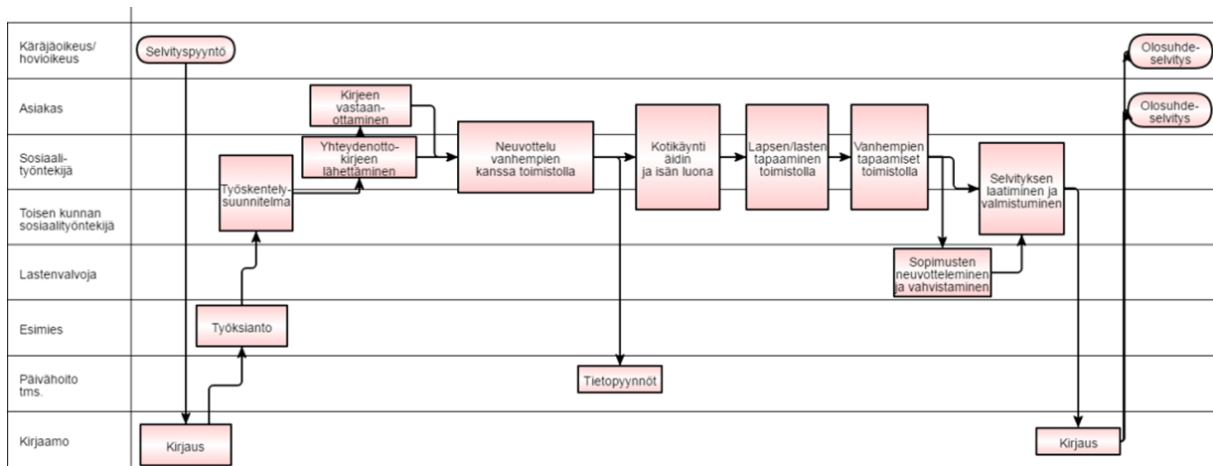
Tuomioistuimen tulee liittää selvityspyyntöön tarpeelliset tiedot hakemuksesta ja asian käsittelystä ja tarvittaessa mainittava ne seikat, jotka selvitystä tehtäessä on erityisesti otettava huomioon. Jos tuomioistuin katsoo, että sosiaalilautakunnan asiassa antama selvitys on puutteellinen, tai jos asiaa käsiteltäessä on tullut esiin uusia seikkoja joiden johdosta lisäselvitys on tarpeen, tuomioistuin voi pyytää aikaisemman selvityksen täydentämistä taikka muuta selvitystä. (Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 556/1994 1§.) Selvitystyöntekijä voidaan myös kutsua todistajaksi oikeudenkäyntiin.

Selvitys tehdään parityönä ja useimmissa kunnissa selvityksiä laativat sosiaalityöntekijät. Selvityksiä laaditaan hyvin usein kahden kunnan yhteistyönä. Olosuhdeselvityksiä tekevät joissain kunnissa erilliset selvitystyöntekijät, toisissa kunnissa selvitykset tekevät lastenvalvojat tai muut sosiaalityöntekijät. Selvityksen tekijän kelpoisuudesta ei ole säännelty laissa. Jatkossa on pohdittava, olisiko kelpoisuuden säätämiseksi tarvetta.

Olosuhdeselvitykseen sisältyy tavallisesti vanhempien ja lasten neuvotteluja ja kuulemisia toimistolla, kotikäyntejä sekä viranomaistietojen ja -lausuntojen pyytäminen. Selvityksen rakenne ja laajuus riippuu selvityspyynnön laajuudesta ja yksilöinnistä. Valmis selvitys toimitetaan tuomioistuimelle tuomioistuimen asettamassa määräajassa, ellei ole tarvetta pyytää selvitykseen lisäaikaa tuomarilta. Selvitystyöskentely kestää noin kolmesta kuuteen kuukautta.

Tuomioistuin on perinteisesti pyytänyt sosiaalilautakuntaa selvittämään lapsen olosuhteita ilman tarkempaa yksilöintiä siitä, mihin asioihin tarkemmin tulisi kiinnittää huomiota. Enenevässä määrin tuomioistuimet ovat kuitenkin alkaneet yksilöimään selvityspyyntönsä. Yksilöinti saattaa myös sisältää kannanotto-kysymyksiä, esim. vieraannuttamisesta tai lapsen aidosta mielipiteestä. Käytäntö kuitenkin vaihtelee siltä osin, haluaako tuomioistuin kannanottoja tai ehdotuksia selvitystyöntekijältä vai ei, ja siltä osin, onko selvitystyöntekijällä tapana kirjoittaa selvityksen lopuksi kannanotto tai ehdotuksia vai ei.

Olosuhdeselvitys on oikeudenkäyntimateriaalin keräämistä, joka vaatii vuoropuhelua ja yhteistyötä tuomioistuimen ja selvitystyöntekijöiden välillä, selvitystyöntekijöiden ja perheen välillä sekä selvitystyöntekijän ja lausuntoa antavien viranomaisten välillä.

Vuonna 2017 Suomessa tehtiin 1128 olosuhdeselvitystä (THL Tilastoraportti 18/2018).

Sosiaalitoimi laatii olosuhdeselvityksen ainoastaan tuomioistuimen pyynnöstä. Olosuhdeselvitykseen tulevilla asiakkailla on usein taustalla vaikea ja/tai pitkittynyt huoltoriita. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan olosuhdeselvitysten määrä on pysynyt 2000-luvulla ennallaan. Joidenkin olosuhdeselvityksiä tekevien työntekijöiden arvioiden mukaan selvitykseen tulevat tapaukset ovat nykyään entistä vaikeampia, koska vanhemmille on tarjolla erilaisia sovittelumahdollisuuksia (esimerkiksi perheasioiden sovittelu ja asiantuntija-avusteinen tuomioistuin sovittelu). Tällöin selvitykseen päätyvät ne tapaukset, joihin sovittelu ei ole tuonut ratkaisua. Esimerkiksi maahanmuuttajaperheet päätyvät ratkaisemaan lapsen huoltoon liittyvät kysymykset tuomioistuimessa siksi, että muita ratkaisutapoja ei tunneta ja asioista on vääriä käsityksiä (esim. huollon sisältö ja vaikutus tapaamisoikeuteen).

5.1 Lapsenhuoltolain uudistus selvitystyön osalta

Oikeusministeriön työryhmän mietinnössä ehdotetaan muutosta sosiaalilautakunnan selvitystä tekevän virkamiehen tehtäviin ja asemaan oikeudenkäynnissä. Mietinnössä esitetään, että lakiin kirjattaisiin säännös, jossa täsmennettäisiin selvityksen tekijän velvollisuutta selvittää lapsen mielipide tarvittaessa lasta henkilökohtaisesti kuulemalla, monissa paikoissa tämä toteutuu jo. Selvityksen tekijän olisi myös kerrottava lapselle siitä, että tämä voi halutessaan pyytää tulla kuulluksi tuomioistuimessa. Tuomioistuin voisi kutsua selvityksen tekijän kuultavaksi suulliseen käsittelyyn. Lisäksi ehdotetaan, että selvitystyöntekijää nykyisestä käytännöstä poiketen ei kuultaisi oikeudenkäynnissä todistajana, vaan lapsenhuoltolaissa erityisesti säädettyä kuultavana. Tällä korostettaisiin sitä, että selvityksen tekijä ei edustaisi kumpaakaan osapuolta. Hänen tehtävänään olisi ennen kaikkea lapsen näkökulman tuominen tuomioistuimen tietoon ja lapsen edun valvominen asiassa.

Mietinnössä painotetaan myös, että selvityksen tekijän on ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaisiin tukipalveluihin. Yhtenä palvelumuotona lapselle voidaan tarvittaessa nimetä sosiaalihuoltolain 28 §:n mukainen tukihenkilö, joka voisi tukea lasta sekä oikeudenkäyntivaiheessa että erotilanteessa kokonaisvaltaisemminkin.

Esille tuodaan myös, että yksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien oikeudenkäyntien kesto on vaikuttava seikka on ollut tuomioistuimen sosiaalilautakunnalta pyytämän selvityksen viipyminen. Työryhmä pitää tärkeänä, että tuomioistuimella on käytettävissä lapsen olosuhteita koskevia tietoja ratkaisunsa tueksi ja että selvitys voidaan tarvittaessa laatia perusteellisesti. Työryhmä pitää lapsen edun mukaisena, että lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskeva asia ratkaistaan ilman aiheettomia viivytyksiä.

Siksi mietinnössä ehdotetaan nykyisen tilanteen parantamiseksi useita säännöksiä jäntevöittämään ja sitä kautta lyhentämään selvitysprosessiin käytettävää aikaa.

Esityksessä ehdotetaan lisättäväksi tuomioistuimen harkintavaltaa sen suhteen, milloin selvitys on pyydetty. Mietinnön mukaan liiallista selvittämistä voi välttää sillä, että tuomioistuin yksilöi jo etukäteen, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti kaivataan. Yksilöinnin tarkoituksena on nopeuttaa asiaan perehtymistä sosiaaliviranomaisessa ja ehkäistä sitä, että asiaa selvitetään liian laajamittaisesti. Lisäksi yksilöidyn pyynnön tavoitteena on myös selkeyttää koko selvitysprosessia, auttaen myös lapsen vanhempia hahmotamaan, mitkä seikat riidan kohteena olevassa asiassa ovat tuomioistuimen mielestä merkityksellisiä. Työryhmä katsoi kuitenkin tärkeäksi, että sosiaaliviranomainen saisi selvityksessä saattaa tuomioistuimen tietoon myös sellaisia selvitystä tehtäessä esille tulleita lapsen edun arvioimiseen vaikuttavia seikkoja, joista selvitystä ei nimenomaisesti ole pyydetty.

Lisäksi työryhmä ehdottaa säännöstä, jonka mukaan tuomioistuimen olisi asetettava selvityksen toimittamiselle määräaika, joka riippuisi pyydetyn selvityksen laajuudesta niin, että esimerkiksi suppeasti rajatulle selvitykselle voitaisiin asettaa lyhyempi määräaika.

6. Sovittelun eri muodot

Kunnan sosiaalilautakunta huolehtii perheasioiden sovittelun järjestämisestä. Perheasioiden sovittelu on asiakkaille vapaaehtoinen ja maksuton sosiaalipalvelu, jonka tarkoituksena on auttaa ja tukea perheenjäseniä silloin, kun perheessä esiintyy ristiriitoja.

Laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa tuli voimaan vuoden 2006 alussa. 29.11.2011 säädettiin uusi laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (tuomioistuin-sovittelulaki). Lakia sovelletaan myös lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskeviin asioihin. Vuoden 2011 alussa aloitettiin asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua koskenut kokeilu ja se vakinaistettiin kaikkiin käräjäoikeuksiin 1.5.2014.

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on oikeudenkäynnistä erillinen, oma menettelynsä. Sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari. Häntä voi avustaa asiantuntija eli käytännössä yleensä sosiaalityöntekijä tai psykologi.

Laki ja asetus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta koskee tuomioistuimen määräämää täytäntöönpanosovittelua. Jos lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskeva sopimus tai tuomioistuimen päätös ei toteudu, voi lapsen huoltaja tai tapaajavanhempi hakea täytäntöönpanoa tuomioistuimelta. Täytäntöönpanosovittelun tarkoituksena on saada asianosaiset noudattamaan sopimusta tai käräjäoikeuden päätöstä tai selvittää, miksi sitä ei noudateta.

6.1 Perheasioiden sovittelu

Perheasioiden sovittelusta säädetään sosiaalihuoltolain 14 §:n lisäksi avioliittolain 20–23 §:ssä. Perheasioiden sovittelua voivat antaa kunnat tai ne yhteisöt, yhtymät ja säätiöt sekä henkilöt, jotka ovat saaneet aluehallintoviraston luvan tähän toimintaan. Yhteisöjen, yhtymien ja säätiöiden antamalta sovittelulta edellytetään ammattitaitoisuutta. Lupa voidaan myöntää myös henkilölle, joka on perehtynyt lastensuojelu- tai perheneuvontatyöhön tai perheoikeuteen ja jolla on aikaisemman kokemuksen sekä henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella riittävät edellytykset toimia sovittelijana.

Perheasioiden sovittelu on tarkoitettu:

- lapsiperheille, joissa vanhemmat miettivät avio- tai avoeron mahdollisuutta,
- lapsiperheille, joissa vanhemmat ovat jo tehneet eropäätöksen ja mietitään lapsen asioiden järjestämistä eron jälkeen,
- eronneille vanhemmille, jotka ovat sopeutumassa uuteen tilanteeseen,
- puolisoille, jotka päätyvät jatkamaan vielä yhdessä,
- kun lapsen tapaamiset eivät suju,
- vanhemmilla on erimielisyyttä siitä, kumman vanhemman luona lapsi asuu

Perheasioiden sovittelija auttaa sovittelun avulla vanhempia jäsentämään tilannettaan ja tarkastelemaan ratkaisuja sekä lapsen että vanhempien näkökulmasta. Keskustelujen tavoitteena on tukea vaikeassa elämäntilanteessa arkielämän järjestymistä. Jos vanhemmat päätyvät eroon, tavoitteena sovittelussa on miettiä lasten huollon ja tapaamisten järjestämistä sekä auttaa ja kannustaa vanhempia yhteistyöhön lasten asioiden hoitamisessa.

Laki ei rajoita perheasioiden sovittelussa käsiteltäviä asioita. Käytännössä sovittelun sisältö, sovitteluun otettavat asiat ja sovittelijan toimintatapa määräytyvät pitkälti sovittelijan osaamisesta ja taustateorioista käsin. Lain mukaan sovittelijan on siis kiinnitettävä erityistä huomioita perheeseen kuuluvien alaikäisten lasten asemaan. Lisäksi hänen on avustettava sovittelun osapuolia sopimusten tekemisessä.

Perheasioiden sovittelun voi ymmärtää ennaltaehkäisevänä lastensuojelutyönä, johon panostaminen vähentää lastensuojeluilmoitusten määrää ja järempien lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. Toimiva perheasioiden sovittelu on edellytys sille, että asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu huoltoriidoissa voisi ylipäättään toimia. Tuomioistuin ei voi olla ensimmäinen mahdollisuus huoltoriidan sovitteluun. Perheasioiden sovittelua kuitenkin käyttää tutkimusten mukaan vielä pieni osa perheistä, vaikka useimmat perheet hyötyisivät siitä.

6.2 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa

Laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa tuli voimaan vuoden 2006 alussa. 29.11.2011 säädettiin uusi laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (tuomioistuinsovittelulaki). Lakia sovelletaan myös lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskeviin asioihin. Vuoden 2011 alussa aloitettiin asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuin-sovittelua koskenut kokeilu neljässä kärjäoikeudessa (Helsinki, Espoo, Oulu ja Pohjois-Karjala). Kokeilu laajennettiin 1.9.2012 seitsemään muuhun kärjäoikeuteen. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitasovittelu vakinaistettiin kaikkiin kärjäoikeuksiin 1.5.2014.

Tuomioistuinsovittelu on tuomioistuimessa toteutettava, oikeudenkäynnistä erillinen menettely, jota voidaan käyttää lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevissa asioissa. Huoltoriidan tuomioistuinsovittelu (ns. Follo-sovittelumalli) on vaihtoehto pitkälle ja raskaalle oikeudenkäynnille. Sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari. Häntä avustaa asiantuntija eli käytännössä sosiaalityöntekijä tai psykologi. Se on tarkoitettu erityiseksi sovittelupalveluksi silloin, kun vanhemmille muissa eropalveluissa tarjottu apu on osoittautunut riittämättömäksi.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain 17 c §:ssä säädetään asiantuntija-avustajan pätevyysvaatimuksista. Asiantuntija-avustajana voi toimia laillistettu psykologi, lastenpsykiatri ja sosiaalityöntekijä sekä henkilö, jolla on muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Lisäksi asiantuntija-avustajalla tulee olla tehtävän hoitamisessa edellytettävä täydennys- ja lisäkoulutus sekä kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa.

Follo-sovittelu ei ole terapiaa, vaan sen tarkoituksena on tarjota vanhemmille keskustelufoorumi. Työparityöskentelyn avulla saadaan paremmin avattua lukkiutuneita tilanteita vanhempien välillä. Kun vanhemmat ohjataan puhumaan lapsesta, voi vanhempien välinen riita laueta. Follo-sovittelussa laaditaan usein määräaikaista kokeilusopimuksia. Tulokset niistä ovat olleet hyviä ja ne ovat yleensä johtaneet lopulliseen sovintoon. Kokeilusopimukset myös toimivat hyvänä työvälineenä vanhempien välisen luottamuksen palauttamisessa. Lasta ei yleensä kuulla Follo-sovittelussa, vaan tarkoituksena on, että vanhemmat itse löytävät ratkaisun.

6.3 Täytäntöönpanosovittelu

Jos lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskeva sopimus tai tuomioistuimen päätös ei toteudu, lapsen huoltaja tai tapaajavanhempi voi hakea täytäntöönpanoa tuomioistuimesta. Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa ei tutkita täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä uudelleen, vaan täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä oletetaan, että tuomioistuin on päätöksensä antaessaan tutkinut lapsen edun tai sosiaalitoimi on huomioinut sen sopimusta vahvistaessaan. Tuomioistuin ei automaattisesti anna täytäntöönpanomääräystä, vaan sen tulee ensin varmistua siitä, että itse täytäntöönpano on lapsen edun mukaista.

Sovittelun järjestäminen täytäntöönpanoasiassa on pääsääntö (TpL 6 §). Sovittelu voidaan jättää toimittamatta, jos lapsen etu vaatii painavista syistä pikaista täytäntöönpanoa. Esimerkiksi lapsi on jätetty perusteettomasti palauttamatta tapaamisesta tai lapsen loma tapaavan vanhemman luona on alkamassa, aikai-

semman oikeudenkäynnin ja sovittelun perusteella voidaan päätellä, että sovittelu jäisi tuloksettomaksi, huoltoa koskeva päätös on enintään kolme kuukautta vanha eikä sovitteluun ole erityistä syytä.

Sovittelijaksi määrätään yksi tai useampi lapsen kotikunnan nimeämä sovittelija ja/tai muun kunnan sovittelijaksi nimeämä sovittelija ja/tai muu TpL 6.1 §:n ehdot täyttävä, kärjäoikeuden sopivaksi arvioima henkilö. Saman lain 9 §:n mukaan sovittelijaksi voidaan nimetä ainoastaan lasten ja perheiden kanssa tehtävään psykologiseen, psykiatriseen tai sosiaalityöhön taikka lastensuojeluun perehtynyt henkilö. Peruste muun kuin kunnan nimeämän sovittelijan määräämiselle voi olla esimerkiksi erityinen asiantuntemus, kunnan sovittelijoiden esteellisyys tai osapuolten oma pyyntö. Ennen sovittelijan määräämistä selvitetään sovittelijoiden mahdollisuudet ottaa tehtävä vastaan.

Yhtä useampi sovittelija määrätään tarvittaessa (TpA 2.1 §). Perusteena useamman sovittelijan määräämiselle voi olla se, että vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla, erityisen asiantuntemuksen tarve, osapuolten väliset jyrkät ristiriidat ja osapuolten pyyntö. Sovittelulle annetaan neljä viikkoa aikaa. Lisäajan antaminen voi olla perusteltua, jos sovittelija katsoo, että jatkoaika todennäköisesti auttaisi sovintoon pääsemisessä. Sovittelijalle maksetaan palkkio.

Sovittelua käytetään tilanteissa, joissa esimerkiksi toinen vanhemmista ei noudata lapsen tapaamisesta annettuja määräyksiä. Sovittelun tarkoituksena on edistää lapsen vanhempien tai muiden asianosaisten yhteistoimintaa lapsen hyvinvoinnin toteuttamiseksi.

Sovittelijan tehtävänä on myös laatia sovittelusta kertomus tuomioistuimelle. Jos sovittelu ei ole johtanut vanhempien välillä sopimukseen, antaa tuomioistuin asiassa ratkaisun mm. sovittelijan kertomuksen perusteella. Tämä sovittelumuoto on käytettävissä ainoastaan kärjäoikeudelle tehtävästä ns. täytäntöönpanohakemuksesta.

(Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke v. 2007: Lapsen huolto-, tapaamisoikeus ja elatus, s. 45)

7. Adoptio

Adoptiolain mukaan adoption tarkoituksena on edistää lapsen parasta vahvistamalla lapsen ja vanhemman suhde adoptoitavan ja adoptionhakijan välille. Adoptiolain mukaista adoptioneuvontaa annetaan lapsensa adoption luovuttamista harkitseville, adoptiolasta hakeville (kotimainen ja kansainvälinen adoptio), perheen sisäistä adoptiota hakeville sekä adoptoitavalle lapselle. Adoptioneuvontaa annetaan lisäksi myös muille adoption osapuolille, esimerkiksi sisaruksille ja avopuolisolle. Lapsen vanhemman, joka aikoo antaa alaikäisen lapsensa adoptiolapseksi, ja henkilön, joka aikoo adoptoida alaikäisen lapsen, on pyydettävä adoptioneuvonnan järjestämistä kotikuntansa sosiaalihuollon toimielimeltä tai Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston luvan saaneelta adoptiotoimistolta (Pelastakaa lapset ry).

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2017 Suomessa vahvistettiin 396 adoptiota. Kotimaisia adoptioita oli 292 ja kansainvälisiä 104.

Adoptioneuvontaan sisältyy kaikkien osapuolten valmentaminen adoption sekä adoptiohakijoiden soveltuvuuden arviointi. Tämän lisäksi adoptioneuvontaa antanut kunta vastaa adoption jälkeisestä tuesta jälkipalveluna.

Joissain kunnissa lastenvalvojan tehtäviin kuuluu perheen sisäisen adoptioneuvonnan antaminen. Adoptioneuvonnan antajan pätevyysvaatimukset on määritelty laissa seuraavasti: Adoptioneuvontaa saavat antaa kuntien sosiaalihuollon toimielimet sekä adoptiotoimistot, jotka ovat saaneet Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston luvan harjoittaa adoptioneuvontaa (adoptioneuvonnan antajat). Adoptioneuvonnan antamisesta huolehtivan viranhaltijan tai työntekijän on oltava sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (817/2015) tarkoitettu sosiaalityöntekijä. Hänen on lisäksi oltava perehtynyt adoptioasioihin. (22.4.2016/295) (Adoptiolaki 20.1.2012/22, 22 §)

8. Perheoikeudelliset palvelut osana LAPE-uudistusta

8.1 Yhteistyötahot ja rajapinnat

Perheoikeudellisten palvelujen tehtäväkenttä on laaja ja se edellyttää yhteistyötä monen tahon kanssa. Tärkeimpiä yhteistyökumppaneita ovat:

- äitiysneuvolat, lastenneuvolat
- lastensuojelu
- lapsiperheiden sosiaalityö
- kasvatus- ja perheneuvonta
- aikuissosiaalityö
- tapaamispaikat
- opiskeluhoito ja sivistystoimi
- maahanmuuttopalvelut
- tulkkaukset
- toisten kuntien lastenvalvojat
- järjestöt, perheasiain neuvottelukeskukset, seurakunnat
- sovittelijat (jos yksikön ulkopuolella)
- maistraatti
- Kela
- Pelastakaa lapset ry ja Interpedia
- Ensi- ja turvakodit
- käräjäoikeudet
- oikeusaputoimistot ja yksityiset asianajajat
- poliisi
- ulkoministeriö
- oikeusministeriö
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Yhteistyötapa- ja menetelmät ovat mm.

- konsultaatiot
- yhteiset neuvottelut
- ostosopimukset
- yhteiset tapahtumat, esim. Vanhempien eron ABC-illat
- lausuntojen kirjoittaminen tai pyytäminen
- toiminnasta ja palveluista tiedottaminen
- virka-apupyynnöt
- yhteinen kehittäminen

8.2 Perheoikeudelliset palvelut osana perhekeskusta

Perhekeskus on palvelujen kokonaisuus, joka sisältää lapsille ja perheille suunnatun hyvinvointia, terveyttä, kasvua ja kehitystä edistävät sekä varhaisen tuen ja hoidon palvelut. Joissain kunnissa perheoikeudelliset palvelut sijaitsevat perhekeskuksessa, ja toisissa ovat osana perhekeskuksen verkostoa. Perhekeskus yhteen sovittaa maakunnan, kuntien, järjestöjen ja seurakuntien palveluita ja toimintaa.

Perheiden palvelutarpeiden tunnistaminen sekä ohjaus muihin eroauttamisen ja sosiaalihuollon palveluihin on tärkeä osa perheiden kokonaisvaltaista tukemista ja vaatii tietoa ja osaamista palvelujärjestelmästä.

Sopimusneuvotteluissa lastenvalvoja voi työskennellä sovittavalla työotteella, ja pyrkiä auttamaan vanhempia löytämään realistisia, toteutettavia ja lapsen edun mukaisia ratkaisuja. Vaikeissa tilanteissa lastenvalvoja voi sopimusneuvottelussa tehdä parityötä toisen lastenvalvoja tai toisen ammattiryhmän edustajan kanssa perheen auttamiseksi ja tukemiseksi.

Joissain perheoikeudellisissa palveluissa lastenvalvojilla on mahdollisuus tavata perhettä sopimusneuvotteluasiassa useamman kerran sopimuksen aikaan saamiseksi tai määräaikaisten sopimusten äärellä. Määräaikaisten sopimukset voivat siten toimia varhaisena tukena arjen tai vaikean tilanteen kannatteluun tai ”lisääjän” ottamiseen.

Lasten, nuorten ja vanhempien tukemista erotilanteissa tekevät lisäksi äitiys- ja lastenneuvolat, kasvatusta- ja perheneuvonta, kouluterveydenhuolto, sivistystoimi, nuorisotoimi ja varhaiskasvatus. Näiden tahojen kanssa on siten tarpeen tehdä yhteistyötä ja kehittää uusia yhteistyön muotoja.

Perheoikeudelliset palvelut voidaan osittain nähdä matalan kynnyksen tai peruspalveluina, jotka kuitenkin vaativat erityistä juridista sekä sosiaalista ammattitaitoa, osaamista ja koulutusta. Peruspalveluihin kuuluvat neuvonta ja ohjaus, isyysasiat, perheasioiden sovittelu sekä sopimusneuvottelut ja sopimusten vahvistaminen.

Perheoikeudellisissa palveluissa tehdään tiivistä yhteistyötä neuvolan ja maistraatin kanssa isyysasioissa. Yhteistyötä neuvoloiden ja sitä kautta ehkäisevää työtä voisi ennestään lisätä sillä, että perheoikeudelliset palvelut osallistuisivat perhevalmennukseen ja lisäisivät perheiden tietämystä juridisista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan suhteessa lapseen.

Matalan kynnyksen palveluihin kuuluvat myös sähköiset palvelut. Informatiivisten kotisivujen kautta pyritään lisäämään asiakkaiden oma-apua ja asiantietoa. Yhteistyö laajaa perusturvaa tuottavan Kelan kanssa on osana peruspalveluja.

Lisäksi perheoikeudelliset palvelut tekevät yhteistyötä muiden ehkäisevää työtä tekevien tahojen kanssa. Esimerkiksi järjestöt, perheasiain neuvottelukeskukset ja seurakunnat järjestävät eroon liittyviä palveluita perheiden hyväksi.

8.3 Erityistason ja vaativan tason palvelut

Perheoikeudellisissa palveluissa tuotetaan myös vaativan ja erityistason palveluja pitkittyneiden ja kärjistyneiden huoltoriitojen yhteydessä. Erityistason palveluihin voidaan laskea olosuhdeselvitykset ja tapaamispaikkatoiminta. Lastenvalvojat ja olosuhdeselvitysten tekijät toimivat tiiviissä yhteistyössä tapaamispaikkojen kanssa. Olosuhdeselvitystyön aikana ja muiden haastavien asiakastapausten yhteydessä tehdään yhteistyötä muiden viranomaisten esim. lastensuojelun kanssa.

Osaamis- ja tukikeskus (OT-keskus) ja vaativat perheoikeudelliset palvelut

Suvi Savola & Päivi Kaukonen

OT-keskus on kehitteillä oleva verkostomainen monialainen osaamis- ja tukikeskus erityistason vaativia palveluja tarvitseville lapsille, nuorille ja heidän perheilleen. Suunnitelmana on, että Suomessa toimii viisi OT-keskusta. OT-keskukset tulevat toimimaan sote-yhteistyöalueilla tehden monialaista yhteistyötä yli maakuntarajojen.

OT-keskus tuottaa vaativaa erityisosaamista ja erikoistumista monialaisesti yhdistäviä palveluja, jotka vastaavat lasten, nuorten ja perheiden vaativimpiin palvelutarpeisiin. OT-keskuksen tuottamat palvelut kohdentuvat pieneen ryhmään asiakkaita (arviolta 1 % lapsi- ja nuorisoiikaisesta väestöstä) ja suuntautuvat koko yhteistyöalueelle liikkuvien palveluiden, konsultaatiotoiminnan ja digipalveluiden avulla. OT-keskus tarjoaa konsultaatio- ja koordinaatioapua perus- ja erityistason työntekijöille niissä tilanteissa, joissa lapsi, nuori tai perhe tarvitsee erityistä-, vaativaa- ja monialaista tukea.

OT-keskus vastaa alueensa erityisosaamisesta vaativissa ja pitkittyneissä huoltajuus- ja perheoikeudellisissa kiistoissa. OT-keskuksen erityisosaamista haetaan tilanteeseen, jossa perus- ja erityispalveluiden tarjoamat avunmuodot eivät ole enää riittäviä ja tarvitaan haastaviin tilanteisiin erikoistuneita palveluita. OT-keskuksen asiakkuuksia ovat high conflict -perheet, joissa on pitkittynyt tai muuten haastava ero- ja huoltajuuskiistatilanne. Pitkittyneessä erotilanteessa traumatisoitunut lapsi sekä pitkittynyt, patologinen ja komplisoitunut vanhempien erotilanne tarvitsevat monialaista erikoisosaamista ja vaativaa asiantuntemusta. OT-keskus voi tarjota näissä tilanteissa asiantuntija-apua konsultaationa tai palveluna. Muita esimerkkiasiakkuuksia OT-keskuksessa voivat olla esim. kärjistyneet kansainväliset ero- ja huoltajuuskiistat, erityisen vaativat adoptioon liittyvät tilanteet, lapsikaappauksen uhka erotilanteessa tai muu kärjistynyt, moniammatillista asiantuntemusta ja sen koordinaatiota vaativa perhetilanne.

9. Pohdinta ja kehittämistarpeet

Työryhmälle on annettu tehtäväksi selvittää perheoikeudellisten palvelujen ja erityisesti lastenvalvojatyön ja olosuhdeselvitystyön nykytilaa ja kehittämistarpeita. Saadut palautteet ovat entisestään vahvistaneet työryhmän näkemystä siitä, miten kirjavia työtehtävät ja työkäytännöt kentällä ovat. Lastenvalvojan työ voi olla juridis-/sopimuspainotteista tai se voi sisältää pitkälle menevän sovittelun kaltaisen työn elementtejä. Työryhmän mielestä jatkossa on tärkeää pohtia, mitä osaamisvaatimuksia lastenvalvojan tehtäviin sisältyy.

Pohtia pitää, tulisiko lastenvalvojan osaamista ja tehtäväkuvaa yhtenäistää siten, että se sisältäisi sekä juridista osaamista että sovitteluosaamista unohtamatta lapsen kasvuun ja kehitykseen ja eroauttamiseen liittyvää osaamista. Lastenvalvojien lisäkoulutuksen, joka antaisi valmiuksia lastenvalvojana toimimiseen, tarve pitää arvioida. Työryhmän tiedossa oli, että lastenvalvojille ja selvitystyöntekijöille suunnattu opintokokonaisuus on toteutettu pääkaupunkiseudulla Helsingin yliopiston täydennyskoulutuskeskus Palmenian toteuttamana koulutuksena. Lastenvalvojille suunnattua täydennyskoulutusta tarjoavat tällä hetkellä ainakin FCG Koulutus, Lastenvalvojat ry ja Lakimiesliitto.

Perheasioiden sovittelun järjestämistavoissa sekä saatavuudessa on vaihtelua. Tätä on tärkeää selkiyttää.

Tärkeää on pohtia, voiko sama henkilö toimia lastenvalvojana, perheasioiden sovittelijana, olosuhdeselvityksen tekijänä, asiantuntija-avustajana ja täytäntöönpanosovittelijana samassa asiassa tai saman lapsen/perheen asiassa. On olemassa riski, että yhdessä roolissa toimiminen muodostaa sellaisen ennakkokäsityksen asiasta, joka estää toimimisen puolueettomasti toisessa roolissa. On myös ristiriitaista sekä työntekijän että asiakkaan kannalta, jos sama henkilö ylipäättään voi toimia eri rooleissa samassa yksikössä työskennellessään. Lastenvalvojan tai olosuhdeselvittäjän ei pitäisi toimia täytäntöönpanosovittelussa jääviyskysymysten vuoksi.

Käytännön lastenvalvojatyössä sovittelu-elementit nivoutuvat työhön toistuvasti. On tärkeää määritellä, mitä ohjeiden ja neuvojen antamisella lastenvalvojatyössä tarkoitetaan. Sovittelutyötä osana lastenvalvojatyötä tulisi määritellä ja rajata, sekä perheasioiden sovittelua eritellä sovittellevalta työotteesta. Asiakkaiden odotukset lastenvalvojan ja sovittelijan työtä kohtaan eivät kohtaa palvelua, joten palveluita ja näiden ammattilaisten roolia on tarve selkiyttää.

Kansainväliset lastenvalvoja-asiat ovat lisääntyneet. Sovellettavan säännöksen tai määräyksen selvittäminen edellyttää kansainvälisen yksityisoikeuden periaatteiden hyvää osaamista. Pohdittavaksi tulee näiden perheoikeudellisten palvelujen sijoittaminen ja tarjoaminen perhekeskuskokonaisuudessa ja mahdollisesti maakuntatasoisesti. Tarkoituksenmukaista olisi ehkä keskittää palvelut isompiin yksiköihin, jotta tarvittava osaaminen voidaan turvata. Aiemmin ulkoministeriö tarjosi virka-apua sopimusten tekemiseen ulkomaille, mutta nyt apua saadaan ainoastaan isyyden selvittämistä koskeissa asioissa tai ja siinä samassa yhteydessä tehtäviin sopimuksiin. Ulkomaille kuitenkin tehdään sopimuksia ja virka-avulle on tarvetta. Tämä on osassa kaupungeista lisännyt lastenvalvojan työtä.

Rakennettaessa perhekeskuksia ja niiden eroauttamispalveluja, huomio tulisi kiinnittää eri toimijoiden tehtäviin, niiden integroimiseen ja palveluista tiedottamiseen. Olennaista on myös, että palveluja kehitettäessä huomioidaan sovinnollisuuteen pyrkimisen tavoitteet, asiakkaiden odotukset ja lapsioikeudellisten periaatteiden toteutuminen

Työparityöskentelyä voitaisiin tarpeen mukaan jatkossa ulottaa myös perinteiselle lastenvalvojan työkentälle

Kehittämistarpeita ovat myös oikeusministeriön ohjeen päivittäminen lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi.

Selvitystyön näkökulmasta on tärkeää, että työtä ohjattaisiin ja kehitettäisiin valtakunnallisesti. Selvitystyöntekijän kelpoisuudesta tulisi säätää. Kelpoisuutena tulisi olla sosiaalityöntekijän pätevyys.

Tämä työryhmä katsoo, että perheoikeudellisista palveluista erityisesti lastenvalvojatyön ja selvitystyön kehittämiseen ja ohjaamiseen tarvitaan kansallinen ohjaava taho.

Työryhmän jäsenet

Miia Kokko-Pekkola, perheasioiden yksikön päällikkö, Espoo

Katja Niemelä, perheoikeudellisten asioiden päällikkö, Helsinki

Minna Kyöstilä, perheoikeudellisten asioiden esimies, Hyvinkää

Matilda Sjöblom, yksikön esimies, Itä-Uudenmaan perheoikeudellinen yksikkö

Sari Lähdeniemi, sosiaalityöntekijä-lastenvalvoja, Porin kaupunki

Johanna Kärkkäinen, sosiaalityöntekijä-lastenvalvoja, Kuntayhtymä Kaksineuvoinen

Tiia Varis, lastenvalvoja, Kuopio

Marja Salonen, palveluesimies, Keskitetyt perhepalvelut ja sosiaalipäivystys, Oulun seudun Erva

Marjut Aikio, sosiaalityöntekijä, Sodankylä

Katriina Bildjuschkin, asiantuntija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Leena Normia-Ahlsten, erikoissuunnitteleja, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos